АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИ УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ПОЙДЕВОРИ

Сувонқулов Ҳусан Тоирович
Гулистон давлат университети ўқитувчиси

Сўнгги йилларда аждодларимиз илмий-маънавий меросини ўрганиш масаласи бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш, юртимизда яшаб ижод этган алломаларимизнинг илмий-маънавий меросини ёш авлодга янада яқиндан таништириш борасида Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев томонидан прагматик ишлар бошалб берилди. Айниқса уйғониш даври алломаларининг ахлоқий тарбиявий ғоялари бугунги ёш авлод тарбияси учун катта аҳамиятга эга. Бу каби тадқиқотларни олиб бориш буюк аждодларимизнинг илмий-маънавий меросини тадқиқ этиш олим ва тадқиқотчиларнинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади.

Шу ўринда айтиш керакки, VII—XII асрларда Мовароуннаҳрдан мазкур илмлар бўйича кўплаб алломалар етишиб чиққан. Жумладан, манбаларда Мовароуннаҳрда уч мингдан ортиқ таниқли муҳаддислар фаолият олиб боришганлиги келтирилган. Улардан 2000 дан ортиғи - Самарқанд, Бухоро ва Насафда, қолганлари Шош, Фарғона, Кеш, Термиз ва Хоразмда, шунингдек Уструшона, Дабусия, Кушония ва бошқа минтақаларда фаолият кўрсатишган. XIX асрда яшаб самарали ижод қилган ҳиндистонлик аллома Абдулҳай Лакнавий ўзининг “ал-Фавоид ал-баҳиййа” асарида ўрта асрларда фаолият кўрсатган самарқандлик, фарғоналик, насафлик, бухоролик ва хоразмлик алломалар ҳаёти ва илмий фаолияти хусусида маълумотлар келтирган. XI-XII асрларда яшаб ижод қилган кешлик улуғ аллома Абу Муҳаммад Абд ибн Ҳумайд Кеший ўз асарлари, айниқса, “Муснади Абд”, “Тафсири Абд” билан ҳадис, тафсир, фиқҳ илмларига ҳисса қўшди. XI асрда яшаган яна бир кешлик аллома Абу Шакур ас-Солимий ўзининг “ат-Тамҳид фи баён аттавҳид” асарида мотуридия таълимотининг эътиқодий масалаларини баён қилиш билан бир қаторда, ашъария таълимотига ўз муносабатини билдирган. X асрда яшаб ижод қилган бухоролик аллома Абу Али ал-Бухорий етук фиқҳ бўлгани ҳолда, турли мавзуларда ижод қилган. Унинг “Равзатул-уламо ва нузҳатул-фузало” асари диний-ахлоқий манба бўлиб, ҳанифиялик мазҳаби асосида ёзилган. Бу маълумотлар Ватанимиз илм тарихини ўрганишда муҳим манбалар сирасига кириши шубҳасиз. Маълумки, 1370 йили салтанат тепасига келган Амир Темур ўзининг ўттиз беш йиллик ҳукмронлиги даврида давлатнинг асосий таянчи Самарқандни ҳам сиёсий, ҳам маданий жиҳатдан жаҳоннинг энг гўзал ва обод шаҳрига айлантирди, у ерда илм-фанни тараққиё этишига замин яратди. Бу даврнинг ижодкорлик руҳи ва маҳобатли иморатлардаги етакчи ғоя Шаҳрисабзда қурилган Оқсарой пештоқига битилган “Агар бизнинг қудратимизга шубҳалансангиз, биз яратган иморатларга қаранг” хитоби мазмунига тўғри келади. Негаки, ҳар бир иморат бевосита юксак илм, теран билим натижасида бунёд этилганлиги бугунги кунда ҳам жаҳон ҳамжамиятида эътироф этилади.

XIV асрда Самарқандга ўша давр тасаввуфининг кубравия, яссавия ва нақшбандия тариқатини ўрганиш учун дунёнинг барча шаҳарларидан кишилар келар эди. XIV аср иккинчи ярмидаги Самарқанднинг сиёсий ва маданий ҳаёти устод Беҳзоднинг Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарига ишлаган миниатюраларида ўзининг бадиий аксини топди. XV аср биринчи ярмини темурийлар давлати маданиятининг энг ёркин даври, дейиш мумкин. Мирзо Улуғбек раҳбарлигида Самарқанд янада обод этилиб, илм-фан, айниқса, махсус расадхона қурилгач, илми нужум-астрономия марказига айланиб, натижада, машҳур “Зижи жадиди Кўрагоний”, яъни 1018 юлдузнинг астрономик жадвали тузилди. Расадхона ичлари буржлар тасвири билан безатилди. Мирзо Улубек “Тарихи арбаъи улуси Чингизий” номли тарихий асарни тарғиб қилишда шахсан иштирок этди. Бу даврда Самарқанд илм-фан ва маърифат ўчоғи бўлиб, бу шаҳарда таълим олишни ўша давр зиёлилари ўзлари учун зарур ва шарт, деб билишарди. Шунинг учун бўлса керак, ёш Абдураҳмон Жомий ҳам таълим олиш учун Ҳиротдан Самарқандга келган эди.

Янги Ўзбекистонда миллий маданиятимиз тарихини ўрганишга, унга холисона фикр билдиришга катта имкониятлар яратилди, осори-антика ёдгорликларимизни асраш, миллий қадриятларимизни тиклаш, қадимий бой тарихимизни бир ёқламали ёритиш, чегаралаш, маълум жараён ва илм фан арбобларининг фаолияти ва хизматини инкор этишдек нотўғри ғоялар ва усуллардан тозалашга, ҳур фикрлиликни инкор этишга қарши туради.

"Бой тарихимиз дурдонаси бўлган маданий меросимизни асраб-авайлаб, келажак авлодлар учун безавол етказишимиз зарур". "... биз ислоҳотларимиз кўлами ва самарасини янада оширишда ҳар томонлама етук, замонавий билим ва ҳунарларни пухта эгаллаган, азму шижоатли, ташаббускор ёшларимизга таянамиз".[1]

IX асрнинг иккинчи ярмидан равнақ топа бошлаган, X-XII асрларга келиб эса мислсиз натижалар берган, буюк маданий юксалиш ва тараққиётнинг шарт- шароитлари, асосий сабаблари, манбалари, ҳал қилувчи қатор омиллари бор эдики, уларни ўрганиш, илмий тадқиқ қилиш ва баҳолаш ривожланган ўрта асрларда миллий ва умуминсоний қадриятларга бўлган муносабатни кўрсатиб беришга ёрдам беради. Маданият ва илмий мероснинг жадал суратлар билан тараққий этиб боришини ҳаётий заруриятга айлантирган асосий сабаблардан бири - Марказий Осиё халқларининг эрк, адолат, ҳақиқат, мустақиллик учун араб ва мўғул босқинчиларига қарши олиб борган курашларидир.

Марказий Осиёда чет эл босқинчилари ҳукмронлигининг тугатилиши ва миллий мустақил давлатларнинг барпо этилиши натижасида феодал ишлаб чиқариш муносабатларининг, ички ва ташқи савдо алоқаларининг, ҳунармандчиликнинг ривожланиши, илм-фан ва маданиятнинг, фалсафанинг равнақ топиши миллий қадриятларнинг тикланиши ва такомиллашиб боришига кенг шароит яратилди. Бу даврда мамлакат ичидаги ўзаро урушлар камайди. Бухоро, Урганч, Марв, Шош, Самарқанд ва бошқа йирик шаҳарларда ҳунармандчилик, косибчилик анча тараққиётга эришди. Буларнинг ҳаммаси ўз ўрнида маданият ва фаннинг ривожланишига олиб келди. Жамият тараққиёти ўртага қўйган талаблар ҳамда мавжуд шарт-шароит туфайли IX-XVI асрларда Марказий Осиёда, шунигдек, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида илм-фан ва маданият чинакамига гуркираб яшнади, бу давр "Ренессанс" - Уйғониш даври номини олганлиги ҳам бежиз эмас. Уйғониш даври мутафаккирлари ўзларининг қомусийлиги бир пайтнинг ўзида ҳам файласуф, ҳам мусиқашунос, ҳам математик, ҳам мантиқшунос, социолог, филолог, ҳам тарихчи ва табиатшунос, хуллас, фаннинг барча соҳаларида етуклиги билан ажралиб турадилар. Бу сиймоларнинг яна бир ўзига хос жиҳатлари бир пайтнинг ўзида деярли барча мутафаккирлар бир неча тилларни мукаммал билганликлари, бир неча тилдаги манбалардан фойдалана олганликлари, таржималар қила олганликларидир. Бу эса ўз ўрнида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг уйғунлаштириш жараёнларини жадаллаштиришга олиб келди. Буюк мутафаккирлар томонидан чуқур илмий асосланган илмий ғоя ва таълимотлар фақат улар яшаб ижод этган давр учунгина эмас, балки келажакни олдиндан башорат қилиш, табиий, ижтимоий воқеа ва жараёнларни олдиндан айтиб бера олиш нуқтаи назаридан ҳам бебаҳодир. Донишманд боболаримизнинг илмий-фалсафий таълимотлари қобиққа ўралиб қолган эмас. Улар ҳам миллий, ҳам умуминсоний аҳамиятга эга бўлган таълимотлардир. Яна шу нарса диққатга сазоворки, Шарқ мутафаккирларининг деярли ҳаммаси ўз даврининг қайноқ ҳаёти марказида бўлишган, амалий ишларда фаол иштирок этишган, элим, халқим, юртим дея ёниб яшашди. Бу уларнинг ҳақиқий комил инсон, баркамол шахс, оташин ватанпарвар, халқпарвар ва буюк аллома эканликларидан далолат беради.

Она заминимиздан минглаб олиму шоирлар, буюк мутафаккирлар етишиб чиққан. Уларнинг математика, физика, кимё, астрономия, этнография, тиббиёт, тарих, адабиёт, ахлоқ, фалсафа каби кўплаб соҳаларга оид асарлари, Самарқанд, Бухоро, Хива, Тошкент,

[1] Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йилга бағишланган Олий Мажлисга ва Халққа мурожаатномаси. - Т.: 29.12.2020 й.

Шаҳрисабз, Термиз ва бошқа шаҳарлардаги қадимий обидалар башариятнинг маънавий мулки ҳисобланади.[1]

Энг эзгу мақсадларимиз — мамлакатимизнинг буюк келажаги ҳам, эртанги кунимиз, эркин ва фаровон ҳаётимиз ҳам, Янги Ўзбекистоннинг XXI асрда жаҳон ҳамжамиятидан қандай ўрин эгаллаши ҳам — буларнинг барчаси, аввалambор, янги авлод, униб-ўсиб келаётган фарзандларимиз қандай инсонлар бўлиб вояга етишига боғлиқдир. Бунда эса аждодларимиз ўгити, улар томонидан яратиб берилган илмий-фалсафий мерос "учинчи ренессанс" пойдеворини қуришга, бу йўлда бизларга дастурул-амал бўлишга хизмат қилади десак муболаға эмас.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йилга бағишланган Олий Мажлисга ва Халққа мурожаатномаси. - Т.: 29.12.2020 й.

2. Мамадиёр Зиёдинов, Мақсуд Жонихонов, "Жаҳон тамаддуни тарихида Марказий Осиё Ренессанси". Халқ сўзи. 31.05.2021 й.

3. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси - Давлат илмий нашриёти". 2011 й.